

ЛЕКЦІЯ 1

Валютні обмеження і валютний нагляд при експортно-імпортних операціях

Добридень, друзі!

Зовнішньоекономічні угоди — це завжди непросто. Тут не обійтися без спеціальних знань валютного та митного законодавства.

А тому цикл лекцій, присвячених ЗЕД-сфері, розпочнемо з валютних обмежень і валютного нагляду при здійсненні експортно-імпортних операцій.

Обов'язковий продаж надходжень в іновалюті

Закон про валюту надає право НБУ при виникненні обставин, що загрожують стабільності фінансової системи, вводити обов'язковий продаж частини надходжень в іноземній валюті.

На сьогодні обов'язковий продаж іновалютних надходжень скасовано.

Строки ЗЕД-розрахунків і їх продовження

Строки розрахунків за ЗЕД-договорами Закон про валюту взагалі не обмежує. Хоча його стаття 12 дозволяє НБУ встановлювати граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів.

Цією нормою Закону про валюту Нацбанк скористався і встановив граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів 365 календарних днів.

При цьому граничний 365-денний строк ЗЕД-розрахунків не поширюється на операції:

— з експорту послуг і робіт (крім транспортних і страхових послуг та/або робіт), а також

— з експорту прав інтелектуальної власності та/або інших немайнових прав.

При експорті продукції, що підлягає митному оформленню, грошові кошти від нерезидента повинні надійти не пізніше 365 календарних днів з дати оформлення митної декларації типу ЕК-10 «Експорт», ЕК-11 «Реекспорт».

У випадку якщо товар не підлягає митному оформленню, відлік 365 календарних днів ведуть з дати підписання акта або іншого документа, що засвідчує поставку нерезиденту товару відповідно до умов експортного договору.

За операцією імпорту товарів відстрочення поставки не може перевищувати 365 календарних днів з моменту здійснення авансового платежу (списання коштів з ра-

хунку підприємства), а в разі застосування розрахунків у формі документарного акредитива — здійснення банком платежу на користь нерезидента (списання коштів з рахунку банку).

Увага! Граничні строки розрахунків не поширюються на операцію з експорту, імпорту товарів на незначну суму — менше 400 тис. грн.

Тож за експортно-імпортними операціями на суму менше 400 тис. грн банки не здійснюють валютний нагляд за дотриманням строків їх проведення.

Крім того, банк знімає з валютного нагляду експортну/імпортну операцію, яка залишилася незакритою на «незначну суму» — 400 тис. грн, навіть якщо спочатку сума такої операції була вища. Для цих цілей суму незавершених розрахунків визначають за курсом НБУ на дату останньої події: останньої оплати/поставки товару/зарахування зустрічних однорідних вимог.

Але майте на увазі: ці незначні сумові послаблення не застосовуються у випадках штучного дроблення операцій з експорту товарів або дроблення валютних операцій. Що вважати дробленням операції з експорту товару, розтлумачує пункт 3 Інструкції № 7, а дробленням валютної операції — пункт 2 Положення № 8.

Для товарів, що імпортуються за бартерним договором, теж установлені строки ввезення — не пізніше 180 календарних днів з дати оформлення митної декларації на експорт товарів, що фактично експортовані за бартерним договором. У разі експорту за бартерним договором робіт і послуг відлік ведуть з дати підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг.

Датою ввезення товарів за бартерним договором на митну територію України вважається дата їх митного оформлення — дата оформлення митної декларації на імпорт. У разі імпорту за бартерним договором робіт або послуг — дата підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг.

Зверніть увагу! НБУ не має повноважень щодо встановлення граничних строків розрахунків за бартерними ЗЕД-договорами — вони прописані в самому Законі № 351.

Валютний нагляд за дотриманням резидентами строків ЗЕД-розрахунків здійснюють:

- банки — за імпортними/експортними операціями з грошовими розрахунками;
- митні органи — за імпортом товарів за бартерними договорами;
- податкові органи — за імпортом робіт і послуг згідно з бартерними договорами.

Для того, щоб зняти ЗЕД-операцію з валютного нагляду, треба надати відповідному контролюючому органу документ, що підтверджує її завершення. Єдине, без підтверджуючих документів банк завершить валютний нагляд за операцією експорту/імпорту товарів, за якою залишилася незакритою «незначна сума».

У разі експорту товару банк завершує валютний нагляд за операцією тільки після зарахування грошових коштів на ПОТОЧНИЙ рахунок резидента в банку. Сюди включають кошти, переказані резидентом з власного рахунку, відкритого за кордо-

ном. Щоправда, за умови, що розрахунки за експорт товару здійснювалися через закордонрахунок резидента і таким резидентом подано документи іноземного банку, які підтверджують зарахування коштів від нерезидента за товар.

У разі заміни кредитора в зобов'язанні за операцією експорту товарів банк завершить здійснювати валютний нагляд після виконання двох умов:

перша (1) зарахування на поточний рахунок резидента — **НОВОГО** кредитора в банку грошових коштів, що надійшли від нерезидента-боржника за поставлений резидентом — первісним кредитором товар,

та

друга (2) за наявності документів про заміну кредитора в зобов'язанні за операцією з експорту товарів.

Підставою для завершення валютного нагляду за операцією з імпорту товарів служить:

— отримання банком інформації з реєстру митних декларацій про здійснення поставки продукції з оформленням митних декларацій типу ІМ-40 «Імпорт», ІМ-41 «Реімпорт», ІМ-51 «Переробка на митній території», ІМ-72 «Безмитна торгівля», ІМ-75 «Відмова на користь держави», ІМ-76 «Знищення або руйнування» — якщо імпортна продукція, яка ввозиться в Україну, згідно із чинним законодавством підлягає митному оформленню;

— пред'явлення документа, який використовується для митного оформлення продукції, — якщо на продукцію, що імпортується, згідно із законодавством не оформляється митна декларація;

— пред'явлення акта, рахунку (інвойсу) або іншого документа, який згідно з умовами договору засвідчує виконання нерезидентом робіт, надання послуг, передавання прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав, призначених для продажу (оплатної передачі), — у разі імпорту робіт, послуг, прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав, призначених для продажу (оплатної передачі).

У разі імпорту продукції без її увезення на територію України банк завершить валютний нагляд:

1) після зарахування грошових коштів від нерезидента на поточний рахунок резидента в банку — в разі продажу нерезиденту продукції в повному обсязі за межами України (уключаючи кошти, переказані резидентом із власного рахунку, відкритого за кордоном)

або

2) після подання документів, що підтверджують використання резидентом продукції за межами України на підставі договорів (контрактів, угод), інших форм документів, що застосовуються в міжнародній практиці та можуть уважатися договором.

Підставою для зняття бартерної операції з валютного нагляду є:

— ввезення товарів за бартерним договором на митну територію України. Датою такої операції вважається дата митного оформлення товарів (дата оформлення мит-

ної декларації);

— підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг.

Увага! Резиденти, які здійснили експорт або імпорт робіт, послуг за бартерним договором, зобов'язані протягом п'яти робочих днів з дня підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг, повідомити про факт здійснення експорту товарів, робіт, послуг:

- митницю (якщо імпортуються/експортуються товари);
- податкову інспекцію (якщо імпортуються/ експортуються роботи або послуги).

За ненадання або несвоєчасне надання такої інформації підприємству загрожує пеня у розмірі одного відсотка вартості експортованих товарів (робіт, послуг) за кожен день прострочення. Загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати вартості експортованих товарів (робіт, послуг).

Як продовжити строк ЗЕД-розрахунків?

Безкарно перевищити строк розрахунків у ЗЕД можна тільки на підставі висновку Мінекономіки.

Перелік операцій з експорту та імпорту товарів, за якими граничний строк розрахунків може бути продовжено, наведений у пункті 2 Порядку № 104.

До них, зокрема, відносять операції за зовнішньоекономічними договорами (контрактами):

- виробничої кооперації;
- консигнації (ЗЕД-аналог договору комісії);
- будівництва;
- тендерної поставки;
- гарантійного обслуговування;
- постачання складних технічних виробів, а також товарів спеціального призначення.

Для одержання висновку підприємство-резидент надсилає поштою або подає особисто у паперовому вигляді чи через Єдиний державний портал адміністративних послуг Мінекономіки в електронній формі такі документи:

перше (1) заяву на одержання висновку за формою, затвердженою Мінекономіки. Вона повинна містити відомості про стан виконання ЗЕД-договору на момент звернення та обґрунтування необхідності продовження установленого строку розрахунків на певний період;

друге (2) засвідчені в установленому порядку:

- копії ЗЕД-договору, усіх специфікацій, додатків, додаткових угод та інших документів, які є невід'ємними частинами договору (контракту). У разі коли договір укладено іноземною мовою, заявник додає його переклад на українську мову;

— копії документів, що підтверджують здійснення операції з експорту (імпорту) товарів, зокрема: платіжних банківських документів, довідок банків, митних декларацій, коносаментів, транспортних документів, актів приймання-передачі товару (виконання робіт, надання послуг);

— копії листів, повідомлень, які обумовлюють та обґрунтовують необхідність продовження установлених строків розрахунків.

Мінекономіки розглядає подані підприємством документи і протягом 10 робочих днів з дати їх одержання приймає рішення про видачу або про відмову у видачі висновку із зазначенням причин відмови.

Інформацію про виданий висновок Мінекономіки оприлюднює на офіційному веб-сайті не пізніше наступного робочого дня після його видачі.

Розрахунок ЗЕД-пені

Перевищення встановлених строків ЗЕД-розрахунків загрожує підприємству стягненням пені.

Так, при перевищенні:

— строку зарахування грошових коштів від нерезидентів за експортними договорами в гривні (при здійсненні розрахунків за ЗЕД-договором у національній валюті) або в іноземній валюті на поточні рахунки резидента у банку розмір пені складає 0,3 % сум неодержаних грошових коштів за кожний день прострочення платежу;

— строку поставки товарів, робіт, послуг за імпортними договорами, — 0,3 % вартості недопоставленого товару за кожний день прострочення поставки;

— строку ввезення товарів (виконання робіт, надання послуг), що імпортуються за бартерним ЗЕД-договором, — 0,3 % вартості неодержаних товарів (робіт, послуг) за кожний день прострочення.

Важливо! В усіх перелічених випадках:

— пеню перераховують у гривні за курсом НБУ на день виникнення заборгованості;

— загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати вартості недопоставленого товару або суми неодержаних грошових коштів за договором .

При цьому пеню нараховують з першого дня після закінчення встановленого граничного строку ЗЕД-розрахунків та здійснюють за кожний день прострочення, включаючи день завершення валютного нагляду..

Валютний нагляд за дотриманням граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів резидента, які передбачають розрахунки в грошовій формі, здійснюють банки за правилами Інструкції № 7.

Як передбачено її пунктом 7, відлік установлених НБУ граничних строків розрахунків банк розпочинає:

— за операціями з експорту товарів — з дати оформлення митної декларації типу

ЕК-10 «Експорт», ЕК-11 «Реекспорт» на продукцію, що експортується, або підписання акта / іншого документа, що засвідчує поставку нерезиденту товару;

— за операціями з імпорту товарів — з дати здійснення платежу (списання коштів з рахунку клієнта), а в разі застосування розрахунків у формі документарного акредитиву — здійснення банком платежу на користь нерезидента (списання коштів з рахунку банку).

Якщо оплата зобов'язань резидента з імпорту товару здійснюється за рахунок кредитних коштів, отриманих від банку без зарахування цих коштів на поточний рахунок такого резидента, то датою здійснення платежу на користь нерезидента — поставальника товару вважається дата здійснення банком платежу на його користь.

При цьому якщо закінчення строку припадає на вихідний або святковий день, то граничний строк проведення ЗЕД-розрахунків на наступний робочий день не переноситься.

З першого дня після закінчення встановленого строку розрахунків з підприємства стягується пеня за кожний день прострочення в розмірі 0,3 % суми неодержаних грошових коштів за договором (вартості недоставленого товару) в національній або в іноземній, перерахованій у гривні за курсом НБУ на день виникнення заборгованості.

Наприклад, підприємство перерахувало передоплату іноземному контрагенту 02.03.2022 р. У цьому випадку відлік 365-денного строку розпочинається з дати здійснення платежу — 02.03.2022 р. Товари резидент повинен увезти на територію України не пізніше за 01.03.2023 р. Якщо до цього моменту товари не будуть поставлені, то з 02.03.2023 р. з підприємства-резидента стягуватиметься пеня в розмірі 0,3 % від вартості неодержаних товарів.

Момент початку стягнення пені в розмірі 0,3 % при імпорті

Дата здійснення платежу	Відлік 365-денного строку з	Граничний строк ввезення товару	Якщо товар не ввезено, пеня стягуватиметься з
02.03.2022	02.03.2022	01.03.2023	02.03.2023

Увага! За імпортними операціями нарахування пені припиняється після:

— отримання інформації про здійснення поставки з реєстру митних декларацій (якщо продукція підлягає митному оформленню);

— пред'явлення резидентом документа (крім митної декларації), який використовується для митного оформлення продукції (якщо на продукцію, що імпортується, не оформляється митна декларація);

— пред'явлення резидентом акта, рахунку (інвойсу) чи іншого документа, який згідно з умовами договору засвідчує виконання нерезидентом робіт, надання послуг, передавання прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав, призначених для продажу (оплатної передачі).

У деяких випадках зняти операцію з експорту, імпорту товарів з валютного нагляда-

ду і зупинити відлік установленого строку проведення розрахунків у ЗЕД допоможе зарахування зустрічних однорідних вимог. Для цього треба подати банку належним чином оформлені документи про таке припинення зобов'язань. При цьому повинна дотримуватися сукупність таких умов:

перше (1) вимоги випливають із взаємних зобов'язань між резидентом і нерезидентом, які є контрагентами за цими операціями;

друге (2) вимоги однорідні;

третє (3) строк виконання за зустрічними вимогами настав або не встановлений, або визначений моментом пред'явлення вимоги;

четверте (4) між сторонами не було спору щодо характеру зобов'язання, його змісту, умов виконання.

Увага! Таке зарахування можливе не завжди.

Так, у разі запровадження Національним банком заходу захисту у вигляді обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті банкам заборонено завершувати валютний нагляд за операцією з експорту товарів на підставі документів про припинення зобов'язань зарахуванням зустрічних однорідних вимог:

— в іноземній валюті 1-ї групи Класифікатора та в російських рублях (незалежно від суми операції);

— в інших валютах (якщо загальна сума зобов'язань, що припиняються зарахуванням у мажах одного договору щодо експорту товарів, перевищує в еквіваленті 500 тисяч євро за курсом НБУ на дату припинення зобов'язань).

Повторюю: контроль за надходженням товарів за імпортом згідно з бартерними договорами здійснюють митні органи. У свою чергу, податківці контролюють своєчасність імпорту робіт і послуг за бартерними ЗЕД-договорами. Такий механізм контролю встановлений частиною 4 статті 3 Закону № 351. Виходить, податківці за допомогою митних органів контролюють 180-денний строк проведення розрахунків. А зі сто вісімдесят першого (181) дня з дня здійснення експорту товару (за умови, що зустрічний імпорт так і не відбувся) починають стягувати пеню у розмірі 0,3 % вартості неодержаних товарів (робіт, послуг) за кожний день прострочення імпорту.

Хто нараховує ЗЕД-пеню?

Валютний нагляд за своєчасним проведенням розрахунків за експортними та імпортними операціями своїх клієнтів здійснюють банки. Тобто саме банк стежить за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків.

Якщо у встановлений НБУ строк грошові кошти на поточний рахунок експортера в банку не надійшли (імпортер не одержав товари), банк проінформує про це податківців. І вже саме вони нараховують пеню і стягують її з порушників. Такі дії входять до компетенції податківців згідно з підпунктом 54.3.3 Податкового кодексу України.

Суму нарахованої пені податківці зазначають у податковому повідомленні-рішенні

(ППР), яке вони складають на підставі пункту 58.1 Податкового кодексу.

За порушення ЗЕД-законодавства ППР складають за формою «С».

Суму пені, зазначену в ППР, підприємство зобов'язане сплатити протягом 10 календарних днів, що настають за днем його отримання.

Десятиденний строк для сплати грошового зобов'язання передбачений пунктом 57.3 Податкового кодексу і зазначений у самій формі ППР.

Якщо ж підприємство не згодне з фактом нарахування пені, то воно має право оскаржити податкове повідомлення-рішення, прийняте податківцями, в адміністративному або судовому порядку за правилами статті 56 Податкового кодексу. Але врахуйте: оскаржити рішення податківців в адміністративному порядку треба протягом календарних 30 днів, що настають за днем надходження ППР. Якщо ж цього не зробити, сума грошового зобов'язання, вказаного в ППР, вважається узгодженою і підлягає сплаті.

Аналогічна процедура нарахування пені й у разі порушення 180-денного строку розрахунків за бартерним ЗЕД-договором. Єдина різниця — контроль за надходженням імпортованих товарів за бартерним договором здійснюють митні органи. І саме вони у разі порушення граничного строку розрахунків зобов'язані повідомити про це податківців. А далі усе в описаній послідовності: складання ППР і сплата пені (або оскарження ППР в адміністративному або судовому порядку).

Коли ЗЕД-пеня не нараховується?

Як правило, порушення встановлених строків розрахунків у ЗЕД викликане:

- недотриманням нерезидентом строків, передбачених в експортно-імпортованих контрактах;
- форс-мажорними обставинами.

Звідси й способи, якими можна «боротися» з пенею.

У першому випадку можна подати позовну заяву до суду про стягнення з нерезидента заборгованості, що виникла внаслідок недотримання ним строку, передбаченого зовнішньоекономічним договором контрактом.

У ЗЕД-договорах обов'язково визначають умови і порядок вирішення спорів у судовому порядку про неналежне виконання договору із зазначенням назви суду або чітких критеріїв визначення суду будь-якою стороною залежно від предмета і характеру спору.

Такі спори можуть розглядатися, зокрема, судами України. Крім того, за угодою сторін спору він може бути:

- переданий на розгляд до Міжнародного комерційного арбітражного суду; або
- прийнятий до провадження уповноваженим органом відповідної країни в поза-судовому (досудовому) примусовому порядку.

Відлік строку розрахунків у ЗЕД зупиняють і пеню за його порушення в цей період не нараховують:

— з дня прийняття до розгляду судом, міжнародним комерційним арбітражем позовної заяви резидента про стягнення з нерезидента заборгованості;

— від дати прийняття у провадження уповноваженим органом документа про стягнення заборгованості з боржника-нерезидента на користь резидента в позасудовому (досудовому) примусовому порядку.

Зверніть увагу! Підставою для зупинення нарахування пені є не сам факт подання заяви до відповідного суду, а факт прийняття позову до розгляду судом.

Подальша доля пені залежатиме від того, яке рішення ухвалить судовий орган / уповноважений орган, що прийняв позов до розгляду / відповідний документ до провадження.

Так, строк розрахунків за ЗЕД-операціями поновлюють:

— якщо суд, міжнародний комерційний арбітраж ухвалить рішення про відмову в позові (повністю чи частково), про відмову у відкритті провадження у справі чи про залишення позову без розгляду,

а також

— у разі визнання документа про стягнення заборгованості з боржника-нерезидента таким, що не підлягає виконанню, недійсним, незаконним тощо

та/або

— у разі припинення (закриття) провадження без зарахування грошових коштів на рахунки резидентів у банках України за таким документом.

При цьому пеню за порушення ЗЕД-строку доведеться сплатити за кожний день прострочення, включаючи період, на який цей строк було зупинено.

У разі ухвалення судом або міжнародним комерційним арбітражним судом рішення про задоволення позовних вимог резидента, сплаті підлягає лише пеня, нарахована до дня прийняття позовної заяви до розгляду.

У другій ситуації (строк ЗЕД-розрахунків порушено через форс-мажорні обставини) перебіг строку розрахунків та нарахування пені зупиняються на весь період дії форс-мажору та поновлюються з дня, наступного за днем закінчення дії таких обставин.

Зверніть увагу: суб'єкти ЗЕД при складанні тексту договору самостійно можуть обумовити свої підстави для виникнення форс-мажорних обставин, використовуючи відомі міжнародні звичаї, рекомендації міжнародних органів та організацій.

А ось сам факт виникнення та закінчення дії форс-мажорних обставин підтвердить відповідна довідка уповноваженої організації (органу) країни розташування сторони зовнішньоекономічного договору або третьої країни відповідно до умов цього контракту.

Такий документ має бути оформлений на фірмовому бланку організації з відповідними реквізитами:

- дата;
- вихідний номер;
- назва документа (свідоцтво, сертифікат, висновок, довідка тощо);
- відповідний текст;
- підпис посадової особи;
- зазначення посади особи, як підписала документ;
- відбиток печатки організації.

Також він повинен містити дати виникнення та закінчення дії обставин непереборної сили.

Крім того, такий «форс-мажорний» документ має бути:

- легалізований у консульській установі України в країні, де сталися обставини непереборної сили, або
- засвідчений у посольстві відповідної держави в Україні і легалізований у МЗС.

Бухгалтерський та податковий облік ЗЕД-пені

У бухгалтерському обліку піню за недотримання строків розрахунків у ЗЕД включають до складу інших витрат операційної діяльності. Нараховують пеню кореспонденцією: Дт 948 «Визнані штрафи, пені, неустойки» — Кт 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами».

Отже, сума пені зменшує об'єкт оподаткування податком на прибуток (а ним, як ви пам'ятаєте, є бухгалтерський фінрезультат до оподаткування) у момент нарахування пені і включення її до складу бухвитрат.

Штрафна збільшуюча різниця

Код рядка	Назва різниці
3.1.11	Сума витрат від визнаних штрафів, пені, неустойок, відшкодування збитків, компенсації неодержаного доходу (упущеної вигоди), нарахованих відповідно до цивільного законодавства та цивільно-правових договорів, у тому числі у сфері зовнішньоекономічної діяльності, на користь осіб, які не є платниками податку (крім фізичних осіб, які є платниками податку на доходи фізичних осіб), та на користь платників податку, які оподатковуються за ставкою 0 відсотків відповідно до пункту 44 підрозділу 4 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, а також на суму штрафів, пені, нарахованих контролюючими органами та іншими органами державної влади за порушення вимог законодавства (підпункт 140.5.11 пункту 140.5 статті 140 розділу III Податкового кодексу України)
Різниця, що збільшує бухгалтерський фінрезультат	

Інша відповідальність за порушення валютного законодавства

За порушення вимог валютного законодавства до юридичних осіб (крім уповноважених установ) може бути застосована ще й штрафна санкція згідно зі ст. 14 Закону про валюту в розмірі до 100 відсотків суми операції, проведеної з порушенням.

Крім того, за порушення порядку здійснення валютних операцій передбачена адміністративна відповідальність — адмінштраф на посадових осіб юридичних осіб за статтею 1621 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 1000 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 17000 до 51000 грн.).

Як бачите, за порушення строків розрахунків за ЗЕД-договорами відповідальність досить серйозна. Тому варто вжити всіх заходів, щоб такі строки не порушувалися.

Ну, а якщо цього уникнути не можна, треба шукати інші шляхи виходу з ситуації. Удачі і до нової зустрічі!